

Cilt 1

Buzdağının Altı

Rusya ve Çin'de Sosyalizm

Setenay Berdan

Buzdağının Altı
Rusya ve Çin’de Sosyalizm
Cilt 1

Setenay Berdan

Kitabın Adı

Buzdağının Altı:
Rusya ve Çin’de Sosyalizm Cilt 1

Yazar

Setenay Berdan

Birinci Basım

Kasım 2025

ISBN

978-605-84928-3-7

Yayın Sertifika No

42051

Baskı

Alesta Ajans Basım Medya ve Bilgi Tek. San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Caddesi Güven İş Merkezi No 83 B Blok
D.349 Topkapı Zeytinburnu / İstanbul
Sertifika No: 45526

Kapak Tasarım

Sena Şat

Telif Eserleri Kanunu gereğince bu eserin
bütün hakları Yeni Dönem Yayıncılık’a aittir.

Yeni Dönem Yayıncılık

Mecidiyeköy Mah. Kervan Geçmez Sok. No:14-4
Şişli / İstanbul
Tel & Fax: (212) 533 32 57
www.yenidonemyayincilik.com

İçindekiler

Yayıncı Notu	5
Sunuş	9

1. BÖLÜM

1.1. Marx Ve Engels'te Sosyalizm-Komünizm	19
1.2. Kapital'de Sosyalist Kuruluşun İşaretleri.....	32
1.3. Anti-Dühring'te Sosyalizm Teorisi	54
1.4. Gotha Programının Eleştirisi	63

2. BÖLÜM

2.1. Lenin ve Sosyalizm	79
2.2. İlk Adımlar	84
2.3. Savaş Komünizmi.....	102
2.4. NEP: Kuşatarak Fethetmek.....	107
2.5. Devlet Kapitalizmi.....	130
2.6. Sosyalizmin Tam Zaferi, Stalin'in Teorik Katkıları	138

3. BÖLÜM

3.1. Ağır Sanayi Temelinde Sosyalizmin Bütüncül Gelişimi.	159
3.2. Sosyalist Dünya, Sosyalizmin Evrensel İlkeleri.....	177
3.3. Tam Zaferden Olgun Sosyalizme	184
3.4. Kosigin-Liberman Reformları: Şeytan mı, Melek mi?.....	193
3.5. Olgun Sosyalizmden Komünizme Geçiş Sancıları.....	220
3.6. Rayonlar Sistemi.....	229
3.7. Olgun Sosyalizmin Paradoksları	243

4. BÖLÜM

4.1. Dolu Dizgin Karşı Devrime.....	258
4.2. Büyük Çöküş ve Oligarkların Yükselişi.....	281
4.3. Nereden Çıktı Şu “Kızıl Yöneticiler”(!)	297
4.4. Işıklar Sönmesin: Emegin Direşkenliği.....	310
4.5. Restorasyon: Umutsuz Çırpınış, Kaçınılmaz Kader.....	335
4.6. Son Söz	343

YAYINCI NOTU

Olayları yalnızca gözüdüğü haliyle yorumlamak, üstelik bunu da öyle “inançlı ve inatçı bir tarzda” yapmak, belki “kahvehane politikacıları” için işe yarar. Bir şekilde etkiler kişinin etrafındakileri. Ama bilimsel açıdan beş kuruşluk bir değer taşımaz. Hele de teorik konularda!..

1989-91 karşı devrimleri sonrası bu türden “kahvehane politikacıları” bolca bulunuyordu sosyalist hareket içinde. Bu satırların yazarı, henüz ilk gençlik yıllarında düştüğü zindanlarda karşılaştığı kimi örgüt yöneticilerinin, Sovyetler ve Doğu Avrupa’daki durumu kelimenin gerçek anlamda “kahvehane politikacısı” gibi ele aldığına şaşkınlıkla tanık olmuştur. Teorik bakıştan yoksun, bilimsel çalışma disiplinlerine yabancı, araştırmayan bu “büyük adamlar”ın olayları sağduyuya uygun şekilde “açıklayıvermeleri” Marksizm adına ne utanılabilir girişimlerdi öyle!

Marx bir yerde, sağduyu ve görünenin hemen her zaman bilimsel gerçekliğe ters düştüğüne işaret eder. Sağduyu akla uygun olandır ve o “akıl”, verili koşullarda egemen düşünce tarafından biçimlendirilir. Egemen düşünce, maddi olarak egemen olan sınıfın düşüncesidir. Bilimsel çaba, hemen her zaman “akıntıya karşı” olmak zorundadır. Her şeyden önce de yerleşik düşünceyle, kanıksamalarla, alışkanlıklarla kıyasıya savaşa girişmelidir.

Yakından bakıldığında ve derinlemesine incelendiğinde, hemen her olgu ve tarihsel olay, sağduyu ve görüne ters bir öze aykırı bir bilimsel içeriğe sahiptir. Bu yüzdendir ki, her ciddi bilimsel araştırma

görüntüde “akla uygun” olanın, sağduyuya doğru görünenin gerçekte yanlış olduğunu ortaya koyar.

Berdan, elinizdeki çalışmada tam olarak böyle-sine zorlu bir işe koyuluyor. En zorlu konulardan birinde kanıksanana, genel kabul görene savaş açıyor. Sosyalizmi bir toplumsal sistem olarak değil, basit bir üstyapı, hatta onun da sadece siyasal iktidar bölümü olarak kavrayanların, Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin uzun on yıllar önce tarihe gömüldüğünü iddia etmeleri gayet anlaşılır bir durumdur. Onlar için iktidarı ele geçiren karşı devrimin Rusya’yı hızla kapitalist limanlara taşıdığı, hatta kimilerine göre emperyalist bir ülke haline getirdiği aşıkardır. Kimileri için ise bu iş ta 1956’da, 20. Kongre ile birlikte zaten olup bitmiş bir süreçtir.

Ayyaş Yeltsin’in ülkeyi tam bir enkaza çevirdiği, “her şeyin satılıp özelleştirildiği”, üretim süreçlerinin paramparça edildiği ortamda Rusya’da “sosyalist alt-yapı”dan bahsedene deli gözüyle bakarlar. Yukarıda bahsettiğimiz türden “kahvehane politikacısı” yöneticiler çıkar “genelev sosyalizmi” diye aklınca alay ederler. Sağduyu onlardan yanadır. Görüntü onların laflarına uygundur. Ama bilim, bilimsel bakış, başka bir şey söyler. Sosyalizmin kişinin üstüne giyilen bir gömlek olmadığını, altyapısıyla, maddi üretici güçleriyle, emeğin örgütlenişiyle bir toplumsal sistem olduğunu söyler. O maddi yapının üstyapıdaki tüm fırtınaya, yıkıp geçen talana rağmen nasıl direngen olduğunu, kendine yol açtığını anlatır. Rotayı sosyalizmden kapitalizme kırmak için iş başına gelenlerin, kendi niyetlerinden ve iradelerinden bağımsız bir şekilde (kişilerin niyetlerini bilmemize imkan yoktur, belirli sınırlar ötesinde bunun önemi de yoktur) o maddi temele nasıl boyun eğmek zorunda kaldıklarını gösterir.

O yüzdendir ki Berdan, çalışmasına işin “teorik temelleri” ile başlar. Okura ayaklarını sağlam basacağı zemini sunar. Ancak bu bilimsel bakış açısının açıklanmasından sonradır ki, olguların seyrine eğilir.

Özellikle son 35 yıldır bize kanıksatılmaya çalışanın aksine, Rusya'da, o korkunç tufanda bile ayakta kalmayı başaran sosyalist temelin öğelerini gözler önüne serer. Rusya'da bugün karşımıza çıkan olgunun, sağduyunun ve genel kabul görenin tam tersi olduğunu gösterir.

Berdan'ın bu çalışması, birinci cildinde Rusya'nın, yayına hazırlanmakta olan ikinci cildinde ise Çin'in durumunu, sosyalizmin ve sosyalist temelinin gelişimi ile mevcut koşullardaki konumunu inceliyor. Rusya'yı konu edinen bu ilk cilt, teorik temeli de içerdiği için, hacim olarak daha büyük kısmı oluşturuyor. Okurların Rusya'nın bugününü, Kremlin'in emperyalist dünya ile karşı karşıya gelişini vb. anlaması açısından son derece önemli veriler sunuyor.

SUNUŞ

Yayımcılarımız özellikle uzun ve sıkıcı teorik tartışmalarla, uzak geçmişin tarihsel analiziyle bezeli bir kitabın girişine okurun dikkatini çekmek için olsa gerek, bir hikayenin konulmasını salık verirler. Onların önerisine uyarak “Kapitalizmin Sonu” kitabının başına ilgi çekici Babil Kulesi’ni koymuştuk. Amaç hasıl olmuş mudur bilinmez ama, Rusya-Çin konusu bu çalışmanın giriş kısmına yine yayıncılarımızın önerisine uyarak bir başka hikaye kondurmak iyi bir fikir gibi görünüyor. Alıntı bu kez mitolojiden değil, yaşanmış, kişisel bir anı olacak. Bu çalışmanın asıl hedef kitlesini oluşturacağını tahmin ettiğimiz 50 yaş ve üzeri “eski tüfekler”in büyük ihtimalle özdeşlik kurabilecekleri bir anı...

O uğursuz yıla, 1991’e gidelim.

Sıcak bir ağustos sabahında, Ankara’da alışılmadık bir heyecan kasırgası hissediliyordu. Sol-sosyalist camianın çoğu zaman eylem ve kimi zaman sosyalleşme ve kaynaşma alanı haline getirdiği cadde, daha sabahtan öbek öbek toplanmış grupların neşeli, heyecanlı, kıpır kıpır buluşmalarına sahne oluyordu. O gün kimler yoktu ki bu birliktelikle! Troçkist gruplarla, Maocu ve Arnavutlukçuları, keskin devrimciler ile pembe reformistleri böyle iç içe görmek, çok rastlanan bir durum değildi.

Heyecanın sebebi, o sabah Moskova’dan gelen bir haberdi. Haberdan öte, bir yıldırım düşmüştü dünya ajanslarına. Soyuz grubu Ağustos müdahalesini gerçekleştirmiş, SSCB’yi parçalamaya götüren süreci durdurmuş, sosyalizmin güvence altına alınacağını ilan etmişti. İçinde sosyalizm ateşini değil kıvılcımlarını, sönmeye yüz tutmuş küllerini bile taşımaya devam eden herkes için bu, 1989 Berlin Duvarının yıkılmasından bu yana geçen iki yılın en sevindirici haberi idi. Ve bu Ankara’da olağandışı ruhsal-zihinsel

birlik yaratmıştı. Durumun olağandışılığını sezmemek, o anı yaşayanlar için mümkün değildi. Çünkü daha düne kadar, devrim ve sosyalizm tartışmalarında farklı kutuplara savrulup farklı referans noktalarıyla birbirlerinin boğazına sarılmış ne kadar insan varsa, o ‘an’da bu farkları sıfırlamışlar ve yürekleriyle Moskova’dan gelen haberlere kilitlenmişlerdi. Sanki şimdi güneş daha bir parlak, renkler daha bir göz alıcı, dostluk ve neşeyle çınlayan kahkahalar daha bir ümit ve güven doluydu.

Bu hava sadece birkaç gün sürdü. Ve sonra güneş birden parlaklığını yitirdi, renkler soldu, kahkahalar silindi. Soyuz grubu dağılmış, Moskova’da karşı devrim, bayrağını zafer burçlarına dikmişti. Neşenin yerini önce derin bir melankoli aldı. Ve sonra herkes daha önce bulunduğu konuma çekilerek, yaşanan yenilginin, aslında kendi referans noktalarını haklı çıkardığının savunusuna geçmişti. Kimileri -Ankara’da çokça bulunan- Troçkistler gibi, zaten tek ülkede sosyalizmin mümkün olmadığını ve SSCB’de sosyalizmin hiç yaşanmadığını haykırmaya başladı. Maocular 1956’da girilen kapitalistleşme yolunun nihayet açıklığa kavuştuğunu duyurmaktan büyük haz aldılar. Arnavutlukçular, modern revizyonizmin çöküşünü sevinçle karşıladılar. En büyük heyecanı reformizm yoluna girenler ve buna hazırlananlar yaşıyordu. Nihayet, sosyalizme bağlı olmaktan kurtulacaklardı; öteden beri arayıp durdukları burjuvaziyle iş birliği olanakları genişleyecekti. SSCB’ye şu veya bu ölçüde her zaman bağlılık duymuş devrimcileri ise şaşkınlık, suskunluk ve melankoli kaplamıştı. Ankara sol camiası neşeli, heyecanlı havasını terk etmiş, karşı devrimin kapkara bulutlarından yağan propaganda seline karşı, herkes kendi şemsiyesinin altına sığınmıştı.

Birkaç günlüğüne Ankara’ya hâkim olan o müt-hiş neşeli ve heyecan dolu anlara dönüp baktığımızda şunu görmemek mümkün değildi; bu topraklarda sol-sosyalist kimlikli insanların büyük çoğunluğu, zihinsel bagajlarının ve savunma şemsiyelerinin farklı-

lığına rağmen, esasta, sosyalizme gönülden bağlıydı. **Dil farklı söylese de, yürek aynı ezgiyi çalıyordu.** Ve hepimizin ilk göz bebeği, ilk yürek sancısı Moskova'dı. Ağustos müdahalesini gerçekleştiren Soyuz grubu, adıyla özdeş, sosyalizme yürekten bağlı olanların birliğini birkaç günlüğüne de olsa, ortaya çıkarımayı başarmıştı.

Bu anının üzerinden 34 yıl geçti.

Ve şimdi, Rusya ve Çin üzerine yapılan bu çalışma, aynı neşeyi, heyecanı, sosyalizme duyulan sarsılmaz güveni yeniden canlandırmak iddiası taşıyor, fakat bu kez yüreklere değil, bilinçlere seslenecek. Sözü edilen sosyalizmin tarihi ise, ortak bir bilinç oluşturma zorluğu tartışılmaz. Böyle bir güç ve otorite, sadece Komintern gibi dünya komünist hareketinin birleşik örgütlerinde bulunurdu. Bu kitap en fazla, bir gerçeğin fark edilmesini sağlayacak ilk adımı atabilir. Hepimizi apayrı şemsiyeler altında savunma pozisyonunda çakılı kalmaya iten esas etmen, dünya burjuvazisinin muazzam bir ortak çabasıyla oluşturduğu bir yalan ve çarpıtma yağmurudur. Son 35 yılda, ister Rusya söz konusu olsun, ister Çin, gazeteler, televizyonlar, kitaplar, vs. tüm insanlığa hep bir buzdağının üstünü gösterdi. Buzdağının üzerine asılı milyonlarca tabelada hep aynı tema işleniyordu: *"SSCB'nin dağılmasıyla taş üstünde taş kalmadı ve sosyalizmin gölgesi bile silindi. Ve Çin, vahşi kapitalist sömürünün serası haline geldi."*

Okuru, yalanlar ve çarpıtmalarla dolu buzdağının altını görmeye davet ediyoruz.

Bunun için uzun teorik açıklama ve tartışmalarla örülü buz gibi bir suya dalmak gerekecek ama buzdağının altında okuru şu iki çarpıcı gerçeklik bekliyor: **Bugünün Rusyası'nda sosyalizm hem nesnel, hem öznel bir güçtür ve Putin iktidarının her adımını, onun kafasını duvarlara çarpa çarpa kendisine uydurmasını bilecek kapasitededir. Ve Çin, bugün kapitalizm için cennet değil, cehenneme girişin arafıdır ve orada sosyalizm, 1970'lerden çok**

daha güçlü, somut ve sürükleyici konumdadır.

Özellikle son 35 yıldır kafası burjuva dünyanın tufan misali yağdırdığı kara propagandayla allak bullak olmuş insanlar için, buzdağının altındaki bu gerçeğin yeterince hayret verici ama bir o kadar da umut dolu olacağını tahmin etmek zor değil. Yine de, bu coğrafyada kendini burjuva kara propaganda yağmurundan korumasını bilenler de vardır. Onlar, daha SSCB’nin dağıldığı gün, büyük bir öz güvenle “Sosyalizm Kazanacak” demişti. Bu iddia, Marksizmin tarih, toplum ve iktidarlara ilişkin en genel teorik analizlerine yaslanıyordu. Leninistler, 20. yüzyılın en büyük felaketini, sosyalist dünyanın dağılmasını, bu teorik genellemelerle karşıladı ve yaşanacak olan tarihin, eninde sonunda teorik analizi doğrulayacağı güveniyle yoluna devam etti. Ne Leninistlerin, ne de konuyla ilgilenen başkalarının, süreç içinde biriken olguları detaylandırıp değerlendirmeye alacak zamanları vardı. Çünkü bu topraklarda patlak veren iç savaş, gelişimini henüz tamamlamadığı müddetçe, bulanık bir görüntü çizen her olgudan uzak durmayı gerekli kılıyordu. O koşullarda, “Sosyalizm Üstün Gelecektir” makalesinin¹ içerdiği teorik derinlik, iç savaşta yolumuza güvenle devam etmeyi sağlayan bir kafa açıklığı veriyordu, gerisi önemli değildi ve tarih teoriiyi mutlaka haklı çıkaracaktı. Teori tarih karşısındaki bu sınavını başarıyla vermiştir.

Doğrusu, yaşayan sosyalizme bakışın iç savaş koşulları tarafından belirlenmesi, bu toprakların en çarpıcı gerçeklerinden biridir. Çünkü sosyalizmin geri düşüşü ile aynı zamana denk gelen iç savaşın yükselişi, bu savaşın devrimci görevlerini reddedenlere güçlü bir gerekçe sunuyordu. “SSCB bile sosyalizmden vazgeçti” diyorlardı, “uğruna ölünecek ne kaldı?” En iyisi reformlarla devam. Çarpıcı durumun 2025’de bile tüm canlılığıyla sürmesi, sadece gerçeklerin kalıcılığını kanıtıyor. Bugün ulusal kurtuluş hareketi

1) Devrimci Emek sayı:6

https://mucadelebirligi24.net/pdf/d_emek/006.pdf

önderliği, devrimci görevlerden vazgeçmenin gerekçelerini, aynı masal üzerinden kuruyor.

Her şeye rağmen; **geç kalmış bir çalışmadır bu.**

Oysa buzdağının altındaki hayretlik gerçeği ele veren olgular sürekli birikiyor, üst üste biniyordu, konuya ilişkin pek çok kitap temel gerçeği ısıkılıyor olsa da ortalıkta dolaşıyor, hızla okunup bir kenara konuyordu. Bu çalışmanın yazarı bile, yakın zamanda bir mektupta şunları yazabiliyordu: “1991 yılında ‘Sosyalizm Üstün Gelecektir’ makalesinde öngördüğümüzün ötesinde bir kapitalist yıkım gerçekleşti”. (Son derece kişisel bir itirafa *Sunuş*’ta yer vermenin amacı, bu çalışmanın gerçek esinleyicilerine haklarını teslim etmektir.) Çünkü bir kez Rusya’da kapitalizmin artık bütünüyle egemen olduğu ön yargısı kafaya yerleşmişse, tersini kanıtlayan yığınla olguya, en azamisin-den sadece “bir mirasın yaşatılması” gözüyle bakılabiliirdi. Fakat, nasıl oluyor da bir “miras”, onun izlerini taşıyan neslin çoğu 35 yılda toprağa kavuşmuşken, her seferinde çoğalarak kendini gösteriyordu? Bunun bir temeli bulunmalıydı ki, Rusya’da yeni nesiller bu mirasın izlerini devralabilsinler. Görüldüğü gibi, ön yargıyı kovalayan bu soru, ancak nesilleri aşan bir zaman diliminde, 35 yılda gündeme gelebilirdi.

Buzdağının üstüne yığılı tüm ön yargıları kökünden sarsan, Rusya-Ukrayna savaşı oldu. Mücadele Birliği Gazetesinin editörleri, daha savaş başlamadan, buna bir “emperyalist kapışma” gözüyle bakanları uyarıyor, Rusya’nın özgünlüğünü döne döne vurguluyordu. Canlı sezgi, henüz resmin tamamına vakıf değilken bile, devrimci görevini yerine getiriyor, buzdağının altında sadece özgün değil, aynı zamanda çarpıcı bir gerçek bulunduğuna işaret ediyordu. Bu çalışmanın yazarı, yukarıda sözü geçen mektubundaki ön kabulleri terk edip, editörlerin canlı sezgi ve teorik bakışla işaret ettiği noktadan ilerlemeye başladığında, miras gibi algılanan temelin bugüne dek gözlerden uzak tutulan somut durumuna, yani Rusya’nın “Rayonlar Sistemi”ne ulaştı.

Ana çekirdek buradaydı. Değil Rusya’nın sonradan görme oligarkları, dünyanın en köklü ve en güçlü finans-oligarşi gruplarının bile, çiğnemeye çalıştıklarında dişlerinin döküldüğü o çelik çekirdek...

Hemen girişte, kitabın Rusya’ya ilişkin ana izlegini ifşa ettikten sonra, okurun, rayonların ele alındığı ilgili bölümlere aceleyle bakma isteğini bastırmasını öneririz. Çünkü rayonların geçmişte ve günümüzde, sosyalizmin çiğnenemeyen çelik çekirdeği haline nasıl gelebildiğini tam kapsamıyla anlayabilmek için, SSCB’nin NEP döneminden başlayarak geçirdiği tüm sosyalist deneyimi özümsemek gerekecektir. Uzunca aktarılan NEP dönemi ve tartışmaları ayrı bir önem taşıyor -özellikle günümüz Çini’ni daha açık değerlendirebilmek için. Ama sonraki dönem, sosyalizmin tam zaferiyle başlayan ve olgunlaşmasına kadar süren dönem, devasa bir ülkenin sanayileşmesinin teknik ve siyasi zeminine, bir parça ayrıntılı fotoğrafını sunarken, rayonların adım adım gelişimine ışık tutuyor. Muhtemelen, çalışmanın en zor okunan bölümleri bunlar. Yine de anlatılan, sanayileşmenin salt teknik temelinin nasıl atıldığının ötesinde, üretici güçlerin en önemlisi olan emeğin tam kapsamlı gelişiminin hikayesidir. Hikayenin önemi, rayonların kalıcılığını, direşkenliğini aydınlatmasının yanı sıra, teorik bir açılıma da imkan sağlamasındadır.

Bu teorik açılım kitapta, Marx’a atfen, **“emeğin biçimsel egemenliği”** ile **“emeğin gerçek egemenliği”** olarak betimleniyor. Sosyalizmi “tam zafer”den, olgun sosyalizm evresine taşıyan dinamik burada.

Rayonların geçmişini ve bugününü okumak, pek çok okur için ilginç gelebilir, ancak bunların **bugünün yaşamakta ayak direyen sosyalizmin nesnel ve öznel güçlerini barındırdığını** kavramak için, daha başka ön yargıları, kalıplaşmış yanılgıları bir kenara koymak gerekiyor. Bu nedenle okur, kitabın başında yer alan ütöpik sosyalizm bölümünü ve izleyen sayfalarda uzunca bir yer bulan Marx ve Engels’in temel eserlerindeki sosyalizm anlayışlarını salt

işin abecesini hatırlatmak olarak algılamamalıdır. Bu bölümler esasta, günümüzün kalıplaşmış ön yargılarını kırma çabasının eseridir.

Ne tür ön yargılardan söz ediyoruz? Elbette çoğumuzun “basit temel gerçekler” diye literatürüne yerleştirdiği fikirlerden. Birincisi ve en tartışmasız görüneni, SSCB’de bir karşı devrim olduğu, o tarihten itibaren sosyalizmin ortadan kalktığı ve geriye kalan ne varsa bunların kalıntılardan ibaret olduğu anlayışdır. Bunun neresi yanlış? Devenin neresi eğri değil ki? **Bir kere sosyalizmi bir iktidar matrisine indirgeyen bir bakış, sosyalizmin emekçi yığınlarının ilişkilerini bir giysi gibi giyilip çıkarılıveren bir “dış olgu”ya dönüştürür. Son tahlilde bu bakışın dayandığı zemin ütöpik sosyalizm anlayışdır.**

Ütöpikler proletaryayı, kendisini kurtaracak nitelik ve gelişimden yoksun bir kitle olarak gördükleri için kurtuluşu, sömürülen bu sınıfın öz varlık koşullarında değil, “usun zaferinde” arayıp durmuşlardır. İktidarın karşı devrime geçişiyle sosyalizmi sona erdiren bakış da “usun yenilgisini” baş köşeye oturtur. Oysa sözü edilen, 70 yıllık sosyalizm deneyiminin olgunlaştırdığı, yeni kapasiteler kazandırıp, sonunda üretim üzerine “gerçek egemenliği” kurmasını sağladığı bir emektir. Rusya’da böyle bir emeğin ulaştığı konumu ve kapasiteyi korumak için kitap, 90’lı yıllardan sonra nasıl destansı bir direniş çemberinden geçtiğini ve nihayet koruma kalkanını ayakta tutabildiğini anlatıyor.

Bir başka ön yargı, “reel sosyalizm” anlayışıyla dile geliyor. Yıkılanın ideal olmadığını, zaten ideal olsa yıkılmayacağını söylemek, tartışmaya yer olmayan bir kalıptır. Bu akıl yürütmenin, birbirinden feci iki yönlü hatası vardır. **İlki, ideal bir sosyalizm arayışdır ki, bilimsel sosyalizmden vazgeçip ütöpik sosyalist düzeye geri düşmekten başka bir anlam taşımaz.** Oysa Marx ve Engels’in temel eserlerinde de rahatlıkla görüleceği üzere, onlar kurulacak sosyalizme dair birkaç temel ilke dışında, bir idealizasyona varacak tasavvurlara başvurmamışlardır. Marx ve

Engels sosyalizmin milyonların deneyiminden çıkıp vücut bulacağından emin oldular. Ve Lenin, ortaya çıkacak tüm sosyalizm deneyimlerinin her zaman tek yanlı ve idealden uzak olacağına vurgu yaptı.

Velhasıl, her sosyalizm deneyimi, esasta *reeldir*, sosyalizmin bilimsel kavrayışı bunu getirir.

Akıl yürütmenin daha feci hatası, savunma konumundan sarf edilmiş bir “iman tazeleme” cümlesi olmasıdır. Son 30 yıldır, sosyalist hareketin neden geçmişteki gibi bir güç biriktiremediği sorusunun peşine düşenler, genelde aynı sonuca vardılar: Sosyalistler kapitalist düzene karşı alternatif sunamadılar. Nasıl sunsunlar? **Yaşayan sosyalizmi “reel” diyerek dönüşüm kutusuna postalayan ve onun yerine bir “ideal”i koyan her kişi, taşıdığı fikirlerin çağdaş tarihin olguları tarafından desteklenmesi avantajını kendi elleriyle betona gömmüş demektir.**

Tüm dünyada olduğu gibi bu topraklarda da devrimci öz güvenin ardında çağdaş tarihten alınan somut bir gerçek destek vardır. Bir kere o destek gömüldüğünde, emekçi kitlelere istediğiniz kadar “ideal sosyalizm” propagandası yapın, emekçiler propagandadaki öz güvensizliği, iman tazelemekten başka bir içerik taşımayan ideal-soyut göndermeleri hemen anlayacaklardır. Son 30 yılın propaganda başarısızlığının hikayesi bu manzara üzerine oturur.

Çağdaş tarihin olgularından güç ve destek almayan bir fikir, ne milyonların bilincine ve yüreğine nüfuz edebilir ne de o fikrin taşıyıcılarına doğal öz güven kazandırabilir.

Bilimsel bir çalışmanın kendi sonuçlarına ulaştığı istasyondaki tabela, hemen her zaman çift yönlüdür. Hem geleceğin öngörüsüne uzanır hem de geçmişin daha farklı bir bakışla yeniden değerlendirilmesine. **Bir kez rayonlar günümüz Rusyasının öznel ve nesnel sosyalist çekirdeğini oluşturduğu saptandığında**, geçmişe dair pek çok yeni değerlendirme gün yüzüne çıkar.

1991 sonrası sosyalizm tartışmalarına aşına olanlar hatırlayacaktır. Yıkılışa gerekçeler arayanlar

cevaplarını ya SBKP'nin içten içe çürümesinde ve liderlerin ihanetinde buldular ya da sosyalizmin tadını çıkaran ama en kritik anda sessizliğe gömülmeyi seçen emekçilerin apolitik, itaatkar tutumlarında. **Elinizdeki kitap bu cevapların ne kadar boş olduğunu kanıtlayan yeterince veri ile doludur.** Yıkılışa çok daha derin cevaplar bulma çabasında olanlar, bütün suçu, 1960'lardaki Kosigin-Liberman reformlarına yüklemekten kaçınamadılar. Pek çoğu, kendilerine Ernesto Che Guavera'yı referans yaparak bu çabalarına saygınlık katmaya uğraştı. Bu uğraşın ardındaki açık iyi niyete ve elbette Che'nin eleştirilerine duyduğumuz yüksek saygı nedeniyle, SSCB'nin sosyalizm tarihinin irdelenmesinde epeyce uzun bir bölümü, Kosigin-Liberman reformlarına ayırdık. Şimdi bu tartışmaların pek çoğu unutulmuş olsa da, geçmişin taşlarını yerli yerine oturtmak, bugüne bakışımızı sağlamlaştıracaktır.

Son 30 yılda, yaşayan sosyalizme güvensizlikle dolu bir nesil yetişti. Güvensizliğin tek sebebi, burjuva kara propagandayla örülü buzdağının görünen yüzü değildi. Çöküşe cevap telaşıyla her köşesinden çekip sündürülen teori, üzerinde uzlaşması zor bir bulamaça dönmüştü.

1991 Ağustosunda yaşanan o neşe dolu günler, sosyalizme güvenin her kamptan sosyalisti sarıp sarmaladığı son günlerdi. Sonrası tam bir karmaşaydı, çünkü sosyalizm mihenk taşını yitirmişti. Sosyalizm tartışmalarında bir sonuca varmak isteniyorsa, bir mihenk taşı olmalıdır. Her karmaşa bir güvensizlik yayar ve güvensizlikten beslenir.

Sosyalizme güven, özsel olanı temele oturtmakla gelişir. Bu kitap, özsel olanı yani buzdağının altındaki gerçekleri görebilmek için bir mihenk taşının ilk parçalarını bir araya getirebilirse, amacına ulaşmış demektir.

Buzdağının altı, yaşayan sosyalizme güvenle ışıltı ışıltıdır.

Setenay Berdan

1

1.1

MARX VE ENGELS'TE SOSYALİZM-KOMÜNİZM

Sosyalizmin bir fikir, bir dava olmaktan çıkıp, pratik bir gerçeklik haline gelişi, 1917 Ekim Devrimi ile başlar. İnsanlığın tarihsel belleğine kazılı muazzam atılımların ve bu parlak başarıların bir süreliğine de olsa, anımsanmasını ve görülmesini engelleyen büyük geri düşüşler sarmalından geçen sosyalizm demek ki, yüzyılı aşan bir deneyime sahiptir. Bu başlı başına tek ama her dönemi insanlığın büyük ve sonal kurtuluşu için çok zengin esinlerle dolu bir yüzyıldır. Bu yüzyıllık tarih, sosyalizmi yaratan insan topluluklarının karşısında o büyük sınamadan geçişinin ve geçer not almasının hikayeleriyle dopdoludur. Bu koca yüzyılın en az yarısında dünyanın üçte birine yayılan sosyalizm, dayanıklılığını, kalıcılığını neye borçludur? Sosyalist davaya inat ve direşkenlikle bağlı savaşıtlarının çabasına mı? Kuşkusuz hayır. Bir dünya görüşünün ötesinde, yaşayan toplumların üçte birinin yaşayan sosyoekonomik düzeni olarak sosyalizm, kalıcılığını ve dayanıklılığını, bilimselliğine borçludur. **Çünkü bilimsellik, zorunluluk ve kaçınılmazlık anlamına gelir.**

Marx ve Engels, yaşadıkları dönemde işçi sınıfı örgütleri içinde oldukça etkili olan ütöpik sosyalist görüşlerin karşısına, kendi bilimsel sosyalizm görüşleriyle çıktılar.¹ 20. ve 21. yüzyıla damgasını vuran son derece zengin sosyalizm deneyimlerinin değerlendirileceği bir çalışmada, günümüze kadar süren

1 Anti-Dühring'te henüz bu kavram "modern sosyalizm" biçimindedir. Bu kitapta yer alan üç bölüm, Paul Lafargue'ın isteğiyle, Ütöpik ve Bilimsel Sosyalizm" başlıklı bir kitapta, Fransızca yayınlandı. Bundan böyle öğreti, "bilimsel sosyalizm" kavramıyla ifade edildi.

ünlerini sadece Marksizmle girdikleri hesaplaşmaya borçlu olan ve daha 19. yüzyıl ortasında Marksizm karşısında yenik düşüp yok olan ütöpik sosyalizmin konu edilmesi yadırganmamalıdır. Bu çalışmada da görüleceği gibi, ütöpik sosyalizmin bir nesnel, tarihsel ve toplumsal temeli var; bir boşlukta doğmuyor. Ve araya giren asırlara rağmen, benzer koşullara sahip ortamlarda yeniden karşımıza çıkıyor. Bu görüşlerin ütöpik olmaları, koşulların uygun olduğunda işçi ve yoksullar arasında kabul görmelerine engel olmuyor; tıpkı Marksizmin bilimsel sosyalizm görüşü karşısında tarihsel yenilgi almasına engel olmadığı gibi. Artık modası geçmiş bu görüşleri irdelemenin amacı şöyle özetlenebilir: Sosyalizm deneyimlerinde kimi zaman şaşırtıcı derecede ütöpik sosyalist görüşleri taklit eden örneklerde, bu görüşlerin taşıyıcılarına değil, ama buna zemin hazırlayan nesnel koşullara işaret eden ipuçları bulabileceğiz.

Bilimsel sosyalizmi ütöpiklerden ayıran pek çok öge içinde üç tanesinin öne çıktığını söyleyebiliriz:

1) Materyalizm: Yeni toplumu, göksel ve ölümsüz ideallerde, adalet ve ahlak arayışlarında, bin yıllık kurtuluş efsanelerinde değil ama var olan toplumun içindeki maddi güçlerde aramak.

2) Tarihsellik: Yeni, belli bir toplumsal gelişimin sonucu, olgunlaşan içsel çelişkilerin zorunluluğundan çıkarmak.

3) Sınıfsallık: Yeni, rasyonel usun taşıyıcıları bilgiler ve öğretilerin rehberliğinde değil, böyle bir kuruluşa girebilecek ve tamamlayacak yetenekteki tek sınıfa, modern sanayinin doğurduğu proletaryanın pratik savaşımına dayandırmak.

ÜTÖPİKLER VE USUN ZAFERİ

Anti-Dühring’te, ütöpik sosyalizmin ortaya çıkış koşulları anlatılır. 1789 Büyük Fransız Devrimi’nin vadettiği “usun zaferi”, yerini büyük bir düş kırıklığına bırakmıştır, devrim adına caka satan kurumlar

aldatıcı karikatürlerden öteye gidememiştir. Buna rağmen, burjuvazi ile proletarya arasındaki çatışma, henüz sadece varoluş aşamasındadır. Dahası, Fransa'da henüz büyük sanayi bulunmuyordu, proletarya ise henüz "varlıksızlar" yığını arasında, bağımsız bir siyasal eyleme geçebilecek konumda bulunmuyordu. Engels'in deyişiyle, "*Proletarya, kendini, kendi kendisine yardıma yeteneksizliği içinde, olsa olsa dışarıdan, yukarıdan bir yardım alabilecek, ezilmiş, acı çeken bir zümre olarak gösteriyordu.*" (Anti-Dühring, s. 412) Sonuçta, kapitalizmin olgunluktan uzaklığına denk sınıfların olgunluktan uzaklığı, ancak teorinin olgunluktan uzaklığında bir yankı buluyordu.

Ütopik sosyalizmi doğuran bu nesnel koşulların 20. yüzyıl sosyalizm deneyimlerinde kimi zaman karışımıza çıkmasına, demek ki, şaşırmamak gerekiyor. Yüzyılın sosyalizm fırtınası içerisinde büyük ve modern sanayiden uzak toplumlar, proletarya ve burjuvazinin ekonomik ilişkilere dayalı çelişkilerin keskin çizgileriyle sınanmadan salt adalet için, usa uygun olmayan köhnemiş kurumlardan kurtulmak için, ya da ulusal bir kurtuluş için sosyalizm bayrağına sarıldıklarında aynı "olgunluktan uzak teori"nin yankısını bulacaklardı.

Karşılarına çıkan "usun zaferine aykırı" anomalileri, çözüme ulaştıracak maddi öğelerden yoksun ütopikler bu çözümleri ancak usa dayanarak ortaya koyabilirlerdi.

"Bu erekle toplumsal rejimin daha yetkin yeni bir sistemini bulmak ve bunu propaganda ve eğer olanaklı olursa, model deneyler örneği aracılığıyla, topluma dışarıdan vermek gerekiyordu. Bu yeni toplumsal sistemler, daha baştan (ütopyaya) mahkûmdular. Ne denli ince işlenirse, o denli fantezi içine dalacaklardı." (age. s. 412)

Ütopik sosyalizmin belirgin bu iki yanı; (1) propaganda ve model deney örneği ile (2) ne denli detaya inilirse o denli fanteziye dalması, çözümün ekonomik ilişkiler içinde henüz görünür hale gelmediği

her zamanda kendini gösterir. Bilimsel sosyalizm de ütöplikler gibi, propaganda ve model örnekler aracına başvurmaktan kaçınamaz. Özellikle, modern sanayinin içerdığı ekonomik ilişkilerin dışında kalan küçük üretici kırsal topluluklar karşısında, bilimsel sosyalizm, yeni toplumun barındırdığı üstünlüğü dışarıdan, örnekler yoluyla bu topluluklara kanıtlamak zorundadır.

Anti-Dühring, ütöplik sosyalistler içinde sezgi ve dehaları ile ön plana çıkan üçünü, Saint-Simon, Fourier ve Robert Owen’ı örnek gösterir.

Saint-Simon büyük Fransız Devrimi patladığında gençtir ve hızla devrimin üzerine çöken büyük burjuvazinin devrimin el koyduğu topraklar ve orduya satılan mallarda yaptığı spekülasyonla, ayrıcalıklı bir sınıf haline gelişine tanık olur. Durum, onun kafasında, “emekçiler” ile “aylaklar” arasında bir karşıtlık biçimini alır. Saint-Simon’a göre emekçiler sınıfına sadece işçiler değil, fabrika sahipleri, bankacılar, tüccarlar dahildi. Toplumun zenginliğini bunlar üretiyordu, aylak sınıfa dahil olan büyük burjuva spekülâtörler ise, bu zenginliği yağmaliyordu. Öyleyse, kurulacak yeni toplum, kesin olarak en kalabalık ve en yoksul sınıfın kaderini değiştirmek amacıyla, henüz kendini yönetme yeteneği bulunmayan bu yığınlaraya yol gösterecek “bilim ve sanayi” cephesine dayanacaktı. Burjuvalar, bir tür kamu görevlisi olarak, bu konumlarıyla işçiler karşısında belli bir ekonomik avantaj elde edebileceklerdi.

Saint-Simon’da bankacıların çok özel bir yeri vardı. Sadece onlar, akılcı bir kredi sistemi ile toplumsal üretimi istenen etkinliğe kavuşturabilirdi. Bu tasarım, proletarya ile burjuvazinin arasındaki çatışmanın henüz doğuş durumunda olduğu bir döneme tümüyle uyuyordu. Ütöpyacı da olsa sosyalist kimliğiyle Saint-Simon, yoksulların yazgısını değiştirmeyi en önemli görev olarak tanımlar. Fakat onların yönetme ya da kendini kurtarma yeteneklerine güvenmez. Üstelik bu yazgı henüz, sanayici ve bankacı üzerinden

gelişmesi gereken modern toplumsal üretime fazlasıyla bağlıdır. Yine de, aylaklar sınıfı gibi bu zümrelerin kendi ayrıcalıklarını ön planda tutmalarının önüne geçmek için göksel bir bağı “yeni Hristiyanlık” üzerinden kurar, günümüz deyişle teknokrat bir yönetim tasarımı yapar. “*Bu burjuvalar, kuşkusuz, bir tür kamu görevlileri, toplumun güvenilir adamları durumuna*” (age. s. 413) dönüşecektir. Engels’in ifadesine özellikle dikkat çekmek isteriz. Çünkü, az çok benzer koşullar ve yine benzer siyasi ilişkiler ve kaygılarla hareket eden Çin Komünist Partisi’nin, burjuvaziyi bir “sosyalist dönüşüme” uğrattığı iddiasını ele alırken, Saint-Simon’u yeniden hatırlamak gerekecek.

Fourier’nin ütopyacılığı ise devrimin uyandırdığı coşkun bir fikir seline dayanır. Tıpkı Saint-Simon gibi, Fourier de, devrimin vaatleri ile sonuçları arasındaki uçurumun, hiçbir tozpembe anlatıyla kapatılamayan derinliğine işaret eder. Derinliğin kendisi, Fourier’i en az Hegel kadar ustalıkla kullandığı diyalektiğe taşır. Bu kavrayışla, burjuva toplumun eleştirisini amansız bir alaycılık seviyesine ulaştırır. Yoksulluğun bolluktan doğduğunu, bir toplumdaki kurtuluşun ölçüsünün, kadının kurtuluşu ve konumu üzerinden okunması gerektiğini söyler. Burjuva topluma, gelmiş geçmiş en keskin eleştiriyi yöneltenlerden biri olan Fourier, çelişkiyi kavrayıp belirginleştirebilecek bir diyalektik zihne sahiptir. Ancak, kavrayış gücünden yoksun bir diyalektiktir bu. Bu çelişkide sürekli kendini tekrar eden ve insanlığın tüm geleceğini kapsayan bir “kısır döngü” bulunur. Fourier’e göre tarihin her evresi, bir yükseliş ve düşüş koluna sahiptir. Diyalektik, her zaman kaosa yazgılı bir düzenlilik ve düzenliliğe açılan bir kaostan ibaret olup kendini tekrar eden bir kapalı çemberdir. Bu da, çelişkinin içinde debelenirken, bu çelişkinin henüz “*öz devriminin ve hayatın iç itkisi olan o olumsuzluğu kazanamadığı*” (Lenin) bir aşamaya denk düşer. Çünkü çelişki ancak doruğundaysa çeşitlilikleri birbirine oranla hareketli ve canlı hale gelir; yani, çözümün aşılaraq giderilmesi iç itkiyle kazanılır.

20. Yüzyıl devrimlerinde, modern ve büyük sanayiden yoksun olan ve bu nedenle birbirine oranla canlı ve hareketli hale gelemeyen bir emek-sermaye karşıtlığı temelinde, köhnemiş bir toplumun tüm çürümüşlüğüne ve yozlaşmışlığına keskin yargılar getiren, ama kurulan yeni toplumda da benzer bir kısır döngünün izlerini aramaktan vazgeçemeyen bir kavrayış eksikliği sık sık karşımıza çıkacak.

Ütopik sosyalistlerin sonuncusu Robert Owen, fikirlerini pratiğe dökmekte en ileri gidendi. Başlangıçta komünist fikirlerden uzak, modern büyük sanayinin burjuva toplumunu altüst etmeye başladığı İngiltere’de ortaya çıkan sefaleti yüce ve çocuksu bir yalınlık ve üstün bir yönetici özellik ile gidermeye girişen Owen ilk deneyini, pek çoğunu toplumun en bozulmuş emekçilerinden oluşturduğu bir iplik fabrikasında gerçekleştirdi. O zaman kanıtlamaya giriştiği tez, aydınlanmacı bir materyalizmden doğan, kişinin kendini çevreleyen koşulların ürünü olduğu teziydi. Bu çevre ne kadar insaniyse, kişi de bozulmuşluktan o derece uzakta olacaktı. Örnek bir koloni olarak Larnark, 10,5 saat çalışma, temiz konutları, tarihte ilk kez uygulanan anaokulu sistemi ile eğitim ve çalışmayı birleştiren yapısıyla sadece işçileri değil, işletmelere yatırım yapan fabrika sahiplerini de oldukça memnun etmişti. Bu yatırımcılara Owen, %5 faiz (Dikkat, bu faiz ödemesi uygulaması sosyalist deneylerde karşımıza çıkacak.) ve görülmemiş bir kâr ödemesi yapmıştı. Bu durum onu komünist görüşlere taşıdı. İşçiler kölelikten çıkmamıştı. Bunun için işletmenin tüm meyveleri işçilere ait olmalıydı. Madem toplumsal üretici güçler var, öyleyse mülkiyet de çalışanların ortak gönencinin sağlanmasının aracı olmalıydı. “*Owen’ci komünizm, işte bu arı iş adamı düşüncesinden, deyim yerindeyse, tecimsel hesap meyvesi olarak doğdu.*” (age. s. 419) Komünist koloniler planı, titiz bir teknik analiz ve detaylı üretim prosedürlerinden oluşur. Büyüklüğü, yani ölçeği hesaba katar, her koloninin 5.500 aileden oluşması bir teknik analizin sonucudur.